

УДК 340.5:34.096

МИСЛИВА О. О.,
кандидат юридичних наук,
старший викладач кафедри тактико-спеціальної підготовки
Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ

ІМПЛЕМЕНТАЦІЯ МІЖНАРОДНИХ СТАНДАРТІВ ЩОДО ЗАСТОСУВАННЯ ЗБРОЇ У ЗАКОНОДАВСТВО УКРАЇНИ

Анотація. У статті співставлено вітчизняні та міжнародно-правові норми, які регламентують застосування зброї поліцейськими, запропоновано усунути деякі розбіжності і неузгодженості, які нині існують у системі нормативно-правового механізму застосування зброї в Україні.

Ключові слова: вогнепальна зброя, застосування зброї, міжнародні стандарти, поліцейський, тяжкий або особливо тяжкий злочин, імплементація, міжнародно-правові стандарти.

Постановка проблеми. Орієнтування України на повноцінне входження у міжнародний простір зумовило реформування правоохоронних органів в Україні, в яких особливе місце посідає поліція. В основу створення якісно нової поліцейської моделі в Україні мав бути покладений позитивний досвід провідних європейських країн. Його вагомим результатом став Закон України «Про Національну поліцію» (далі – ЗУНП), який визначає правові засади організації діяльності поліцейського [1].

Цим Законом поліцейський для виконання своїх повноважень отримав відповідні правові можливості, серед яких чільне місце займають застосування заходів примусу у розділі 5 цього Закону. До них належить застосування фізичної сили, спеціальних засобів і вогнепальної зброї поліцейськими. Останній є одним із найбільш суворих поліцейських заходів примусу. З одного боку, застосування поліцейським зброї є резонансною подією у суспільстві, оскільки одразу викликає багато питань щодо правомірності дій поліцейського, а з іншого – безумовно є гарантією особистої безпеки працівника поліції. Наскільки передбачені ЗУНП положення відповідають міжнародним, у тому числі, європейським вимогам, і чи іноземні стандарти відповідають національним особливостям слід з'ясувати для вдосконалення правових вимог застосування зброї в Україні.

Огляд останніх досліджень і публікацій. Проблематика застосування зброї та його нормативно-правової регламентації у різні часи стали

предметом уваги цілої низки наукових робіт таких учених: А. К. Чернової, Ю. П. Аленіна, В. Д. Бернази, І. Г. Богатирьової, А. Ф. Волобуєва, Ю. М. Грошевого, О. М. Ларіна, В. З. Лукашевича, О. І. Михайлової, М. М. Михеєнка, В. І. Осадчого, С. М. Стахівського, М. С. Строговича, В. П. Шибіко, М. Є. Шуміло та інших. Зокрема, серед останніх досліджень озвученої тематики слід зазначити дослідження І. А. Григоренко, яка проаналізувала наукові підходи та практику європейських країн щодо запровадження демократичних принципів у діяльність поліції, на підставі чого визначено основні напрямки використання зарубіжного досвіду у реформуванні органів внутрішніх справ України, а також В. В. Домніцак і А. З. Пашаєв, які здійснили порівняльний аналіз норм застосування зброї без попередження серед різних країн світу.

Водночас, загального аналізу норм, які регулюють поводження зі зброєю вітчизняними поліцейськими у світлі міжнародних стандартів не вивчалось. Крім того, в умовах реалізації поліцейської реформи виникло чимало нових питань щодо правомірності застосування зброї поліцейськими під час виконання ними своїх повноважень, у тому числі, й внаслідок імплементації у чинне законодавство європейських стандартів і певної неузгодженості вітчизняних нормативно-правових норм різних видавців із цих питань.

Мета статті полягає в оцінці вітчизняних нормативно-правових заasad регулювання відносин у сфері обігу зброї на відповідність міжнародно-правовим стандартам застосування зброї поліцейськими.

Виклад основного матеріалу. Застосування зброї в Україні має розгалужену нормативно-правову базу. Крім Закону України «Про Національну поліцію», існує цілий ряд чинних як міжнародно-правових, так і вітчизняних нормативно-правових актів, які регламентують питання, пов'язані з обігом і поводженням зі зброєю, чільне місце в яких приділяється питанням застосування і використання зброї поліцейськими.

Так, основні засади регламентації застосування зброї поліцейським містяться у Резолюції 34/169 Генеральної асамблеї ООН «Кодекс поведінки службовців органів правопорядку ООН» від 1979 року, Резолюції Парламентської Асамблеї Ради Європи № 690 (1979) «Про Декларацію про поліцію» від 1979 року, Рекомендації Rec (2001) 10 Комітету Міністрів державам-учасницям Ради Європи «Про Європейський кодекс поліцейської етики» від 2001 року.

Особливе місце займають Основоположні принципи застосування сили та вогнепальної зброї службовцями органів правопорядку ООН від 1990 року, в яких містяться керівні принципи застосування поліцією вогнепальної зброї, процедурні аспекти та обмеження щодо інтенсивності використання та застосування вогнепальної зброї поліцейськими.

Так, ст. 3 «Кодексу поведінки службовців органів правопорядку» зазначає, що службовці органів правопорядку можуть застосовувати силу тільки у разі суворої необхідності і в обсязі, необхідному для виконання

їх обов'язків. Цей пункт трактується так, що застосування вогнепальної зброї вважається крайнім заходом і всі зусилля поліцейського повинні докладатися до того, щоб виключити застосування вогнепальної зброї, особливо проти дітей [2].

Так, подібні положення передбачені у ч. 4 ст. 29 ЗУНП: обраний поліцейський захід є необхідним, якщо для виконання повноважень поліції неможливо застосувати інший захід або його застосування буде неефективним, а також якщо такий захід заподіє найменшу шкоду як адресату заходу, так і іншим особам.

Загалом, міжнародні норми встановлюють, що вогнепальна зброя не повинна застосовуватися, за винятком випадків, коли підозрюваний порушник чинить збройний опір або іншим чином ставить під загрозу життя інших і менш крайні заходи є недостатніми для приборкання або затримання підозрюваного правопорушника.

Так, у ст. 4 Основоположних принципів застосування сили та вогнепальної зброї службовцями органів правопорядку (які прийняті восьмим Конгресом ООН з попередження злочинності та поведження з порушниками, Гавана, Куба, 27 серпня – 7 вересня 1990 року) передбачено, що поліцейські при виконанні своїх обов'язків повинні, наскільки це можливо, застосовувати ненасильницькі засоби, перші ніж вдаватися до застосування сили і вогнепальної зброї. Вони можуть застосовувати силу і вогнепальну зброю тільки тоді, коли інші засоби є неефективними або не мають жодних шансів на досягнення бажаного результату [3]. У ч. 5 ст. 43 ЗУНП передбачено, що заборонено застосування фізичної сили, спеціальних засобів і вогнепальної зброї до жінок з явними ознаками вагітності, малолітніх осіб, осіб з явними ознаками обмежених можливостей або старості, крім випадків учинення ними збройного чи групового нападу, учинення збройного опору поліцейському, що загрожує життю і здоров'ю інших осіб або поліцейських, якщо відбити такий напад або опір іншими способами і засобами неможливо.

За стандартами ООН щоразу, коли законне застосування сили і вогнепальної зброї неминуче, поліцейський повинен:

(а) виявляти стриманість у такому застосуванні і діяти пропорційно до серйозності порушення і законної мети, яку вони прагнуть досягнути;

(б) мінімізувати шкоду і травмування та поважати і охороняти людське життя;

(с) забезпечувати надання медичної та іншої допомоги будь-яким пораненим або потерпілим особам у найкоротші терміни;

(д) забезпечити, щоб родичі або близькі друзі поранених або потерпілих осіб були повідомлені у найкоротші терміни.

Подібні положення, які стосуються застосування зброї у крайніх випадках, а також обов'язковості надання домедичної допомоги віддзеркалені у ст. ст. 29 і 43 та ч. 1 ст. 46 ЗУНП. Водночас, положення щодо повідомлення родичів пораненого в Україні не передбачено та й навряд чи працюватиме,

адже для цього не передбачено нормативно-правового механізму. Так, зокрема, цієї вимоги немає ані у ЗУНП, ані у Правилах виклику бригад швидкої медичної допомоги [4]. Вимогу повідомити родичів передбачає тільки Інструкція з оформлення матеріалів про адміністративні правопорушення в органах поліції, у п. 9 якої зазначено, що «відповідно до частини другої статті 261 КУпАП про місце перебування особи, затриманої за вчинення адміністративного правопорушення, негайно повідомляється її родичам, а на її прохання – також власнику відповідного підприємства, установи, організації або уповноваженому ним органу... За неможливості поінформувати родичів та у разі відмови затриманої особи надати інформацію для їх повідомлення про це робиться відповідний запис затриманою особою та посадовою особою, яка склала протокол про адміністративне затримання, із зазначенням поважних причин» [5].

Однак, як бачимо, статус особи для повідомлення про її місце чітко визначений – це особа, затримана за вчинення адміністративного правопорушення, що жодним чином не стосується застосування зброї поліцейським у передбачених ст. 46 ЗУНП випадках. Щодо затриманої або заарештованої особи йдеться у п. 3 ч. 6 ст. 46 ЗУНП, лише якщо вона отримала цей статус за вчинення особливо тяжкого чи тяжкого злочину та втікає із застосуванням транспортного засобу.

До спеціальних положень Основоположних принципів застосування сили та вогнепальної зброї службовцями органів правопорядку належить також заборона застосування вогнепальної зброї поліцейськими проти людей, за винятком самозахисту поліцейського або захисту інших осіб від неминучої загрози смерті або серйозного травмування, для запобігання вчиненню особливо серйозного злочину, пов'язаного із серйозною загрозою життю, для арешту особи, яка становить таку загрозу та чинить опір наказам поліцейського, або для запобігання втечі такої особи, і тільки тоді, коли менш рішучі заходи недостатні для досягнення цих цілей.

Тобто мається на увазі, що зброю поліцейський може застосувати лише у випадку вчинення тяжкого або особливо тяжкого злочину проти життя або здоров'я поліцейського або іншої особи чи якщо опір поліцейському несе таку реальну загрозу. За будь-яких обставин умисне застосування сили, що має смертельний наслідок, допустиме лише тоді, коли цього абсолютно неможливо уникнути з метою захисту життя.

Так, відповідно у ч. 1 ст. 46 «Застосування вогнепальної зброї» ЗУНП як найбільш суворий захід примусу законодавець визначив вичерпний перелік випадків застосування вогнепальної зброї та зазначив, що вона може застосовуватись, підкреслюємо, у «виняткових» випадках. Причому, поліцейський уповноважений застосовувати вогнепальну зброю тільки з метою заподіяння особі такої шкоди, яка є необхідною і достатньою у такій обстановці, для негайного відвернення чи припинення збройного нападу, а також якщо відвернення чи припинення нападу неможливо досягнути іншими засобами (ч. 7 та ч. 8 ст. 43 ЗУНП).

Так, поліцейський уповноважений застосовувати вогнепальну зброю виключно якщо вчиняється злочин із категорії тяжких або особливо тяжких злочинів, як їх види класифікує ст. 12 Кримінального кодексу України [6]:

а) проти життя або здоров'я – поліцейського або інших осіб, зокрема, членів його сім'ї (п. 1, п. 2 ч. 4 ст. 46);

б) проти волі – якщо осіб незаконно позбавлено волі (п. 3 ч. 4 ст. 46);

в) проти власності та порядку управління (п. 4 ч. 4 ст. 46).

Також ст. 46 ЗУНП дає підстави для застосування зброї при необхідності затримання злочинця, який:

а) вчиняє будь-який тяжкий або особливо тяжкий злочин, якщо така особа намагається втекти (п. 5 ч. 4 ст. 46);

б) чинить збройний опір, намагається втекти з-під варти, погрожує застосуванням зброї та інших предметів, що загрожують життю і здоров'ю людей та/або поліцейського (п. 6 ч. 4 ст. 46).

Окремим пунктом ЗУНП передбачена можливість застосувати зброю для зупинки транспортного засобу шляхом його пошкодження, якщо водій своїми діями створює загрозу життю чи здоров'ю людей та/або поліцейського (п. 7 ч. 4 ст. 46). Якщо у попередніх пунктах очевидно є небезпека, що створюється злочинцем, до якого поліцейський має право застосувати зброю, то подібне «затримання» транспортного засобу викликає питання про критерії віднесення дій водія до таких, які «створюють небезпеку» чи можуть «завдати шкоду». Звідси виникає питання, як саме поліцейський має трактувати дії водія. Неоднозначність у ЗУНП може призвести до неодноманітного застосування його положень або зловживання правом тощо.

Міжнародними вимогами встановлено, що поліцейський зобов'язаний представитися та зробити чітке попередження про намір використання вогнепальної зброї, надати час на усвідомлення своєї вимоги, за виключенням реальної надмірної загрози або створення ризику смерті. Подібні вимоги були втілені у ст. 43 та ст. 46 ЗУНП, в яких вітчизняний законодавець передбачає подібний обов'язок поліцейського.

Так, у ч. 1 ст. 43 ЗУНП передбачено зобов'язання поліцейського заздалегідь попередити особу про застосування вогнепальної зброї і надати їй достатньо часу для виконання законної вимоги поліцейського, крім випадку, коли зволікання може спричинити посягання на життя і здоров'я особи чи та/або поліцейського або інші тяжкі наслідки, або у ситуації, що склалася, таке попередження є невиправданим або неможливим. Посилив цю вимогу стосовно застосування зброї законодавець у ч. 5 ст. 46 ЗУНП, адже поліцейський уповноважений застосовувати вогнепальну зброю тільки після попередження про необхідність припинення протиправних дій і намір використання зброї.

Застосування вогнепальної зброї без попередження допускається законом у всіх випадках, коли особа, яку затримує поліцейський, має у руках вогнепальну зброю, намагається заволодіти його чи іншою зброєю, нападу,

а також у разі раптового нападу із застосуванням бойової техніки, транспортних засобів або інших засобів, що загрожують життю чи здоров'ю людей, а також якщо затримана або заарештована особа за вчинення особливо тяжкого чи тяжкого злочину, втікає із застосуванням транспортного засобу та чинить збройний опір.

Слід зазначити, що у ЗУНП прописані так звані «гарантії особистої безпеки» (ч. 11 ст. 46). Такими гарантіями є можливість поліцейського під час затримання підозрюваних у вчиненні тяжкого чи особливо тяжкого злочину, а також під час перевірки у них документів привести у готовність вогнепальну зброю і направити на цю особу, тим самим невербально попередивши про можливість застосування зброї.

Крім того, порядок застосування зброї має покладатись на певний алгоритм. Частина 5 ст. 46 ЗУНП, яка визначає одну з умов застосування вогнепальної зброї перекликається зі ст. 43 ЗУНП, яка визначає порядок її застосування. Так, за правилами застосування вогнепальної зброї, як передбачено у ст. 43 ЗУНП, поліцейський зобов'язаний заздалегідь попередити особу про застосування вогнепальної зброї і надати їй достатньо часу для виконання законної вимоги поліцейського, крім випадку, коли зволікання може спричинити посягання на життя і здоров'я особи чи та/або поліцейського або інші тяжкі наслідки, або у ситуації, що склалася, таке попередження є невинуватим або неможливим. Як правило, це ситуації, в яких відбувається раптовий напад або якщо складаються обставини, в яких поліцейський не має змоги реально оцінити ситуацію внаслідок сильного душевного хвилювання, викликаного небезпекою, що загрожує вала, вона не могла оцінити відповідність заподіяної шкоди цій небезпеці. Попередження про застосування зброї може бути зроблено голосом, а за значної відстані або звернення до великої групи людей – через гучномовні установки, підсилювачі звуку.

Слід зазначити, що п. 19 Основоположних принципів застосування сили та вогнепальної зброї службовцями органів правопорядку акцентують увагу на тому, що всі службовці органів правопорядку мають пройти підготовку і перевірку знань згідно з відповідними кваліфікаційними стандартами застосування сили, зокрема, тим з них, які зобов'язані носити вогнепальну зброю, має бути дозволено робити це тільки після завершення спеціального курсу підготовки з її використання. Це положення було втілене у ч. 2 ст. 46 ЗУНП, а також у вітчизняних підзаконних відомчих нормативно-правових актах. Це, зокрема, Положення про організацію службової підготовки працівників Національної поліції України, затверджене наказом МВС від 26.01.2016 р. № 50 [7], Інструкція із заходів безпеки при поводженні зі зброєю, затверджена наказом МВС від 01.02.2016 р. № 70 [8], Положення про організацію первинної професійної підготовки поліцейських, яких вперше прийнято на службу у поліції, затвердженим наказом МВС від 16.02.2016 р. № 105 [9] та інші.

Висновки. Підсумовуючи, слід зазначити, що в українському законодавстві цілком адекватно впроваджено більшість норм міжнародного законодавства, які стосуються застосування зброї поліцейськими. Широке коло нормативно-правових актів, які набули чинності у сфері застосування зброї, переконує, що позитивний досвід міжнародної спільноти у регламентації відносин із цих питань, став орієнтиром для національного законодавства та дає можливість стверджувати про наявність потенційного підґрунтя у забезпеченні законності під час застосування зброї у службовій діяльності поліцейського. Водночас із цим, існують деякі розбіжності і неузгодженість у системі цих засад, що потребує їх подальшого дослідження та удосконалення, адже прогалини у законі можуть негативно вплинути на роботу поліцейського, який виконує свої функціональні обов'язки.

Література:

1. Про Національну поліцію : Закон від 02.07.2015 № 580-VIII // Відомості Верховної Ради України. – 2015 р. – № 40-41. – с. 1970. – Ст. 379.
2. Кодекс поведінки службовців органів правопорядку : Резолюція 34/169 Генеральної Асамблеї ООН «Кодекс поведінки посадових осіб з підтримання правопорядку». [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_282.
3. Основоположні принципи застосування сили та вогнепальної зброї службовцями органів правопорядку (прийняті восьмим Конгресом ООН з попередження злочинності та поводження з порушниками, Гавана, Куба, 27 серпня – 7 вересня 1990 року). [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://pravo.org.ua/files/Criminal%20justice/FileName_001.pdf.
4. Правила виклику бригаад швидкої медичної допомоги : Наказ Міністерства охорони здоров'я України 01.06.2009 р. N 370 // Офіційний вісник України. – 2009. – № 73. – С. 42. – Ст. 2516.
5. Про затвердження Інструкції з оформлення матеріалів про адміністративні правопорушення в органах поліції : наказ 06.11.2015 р. № 1376 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/z1496-15/print1476818581006234>.
6. Кримінальний кодекс України від 5 квітня 2001 р. № 2341-III // Відомості Верховної Ради України. – 2001. – № 25-26. – Ст. 131.
7. Про затвердження Положення про організацію службової підготовки працівників Національної поліції : Наказ МВС України від 26.01.2016 року № 50 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z0260-16>.
8. Про затвердження Інструкції із заходів безпеки при поводженні зі зброєю : Наказ МВС України від 01.02.2016 № 70 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z0250-16>.
9. Про затвердження Положення про організацію первинної професійної підготовки поліцейських, яких вперше прийнято на службу у поліції : Наказ МВС України від 16.02.2016 № 105 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/z0576-16>.

Мыслывая О. О. Имплементация международных стандартов касательно применения оружия в законодательстве Украины

Аннотация. В статье сопоставлены отечественные и международно-правовые нормы, которые регламентируют применение оружия полицейскими, предложено устранить некоторые расхождения и несогласованность в системе нормативно-правового отечественного механизма применения оружия.

Ключевые слова: огнестрельное оружие, применение оружия, международные стандарты, полицейский, тяжкое или особо тяжкое преступление, имплементация, международно-правовые стандарты.

Misliva O. Implementation of international standards for application of weapons in Ukraine's legislation

Summary. The domestic and international legal norms regulating the use of weapons by police are compared. It is revealed that in Ukrainian legislation, most of the norms of the international legislation concerning the use of weapons by the police are fully implemented adequately.

A wide range of normative acts that came into force in the area of the use of weapons, convinces that the positive experience of the international community in regulating relations on these issues has become a benchmark for national legislation and provides an opportunity to state that there is a potential basis for ensuring the rule of law in the use of weapons in police activity.

At the same time, there are some discrepancies and inconsistencies in the system of these principles, which requires their further research and improvement, since gaps in the law may adversely affect the work of a policeman who performs his functional duties.

Key words: firearms, weapon use, international standards, police officer, grave or especially serious crime, implementation, international legal standards.